

Maya Dokumaları İle Türk Dokumaları Arasındaki Benzerlikler

Maya's Weavings with Similarities Between the Turkish Weavings

İsmail DOĞAN*

ÖZET

Maya dokuma tezgâhlarının Anadolu ve Türk dünyasındaki benzerlikleri tekniği, kullanımı ile üretimin bezerlikleri ele alınacaktır. Bunlar arasında 'pedallı tezgâh', 'dastar', 'çözgü yüzlü dokuma', 'cicim', 'sumak', 'iliksiz kilim', 'kanaviçe' ve 'sarma' tekniği adı verilen usuller karşılaştırılacaktır.

Maya ip eğirme aletleri ile Türk dünyasında kullanılan aletler mukayese edilecek, benzerlikler gösterilecektir. Maya kilim ve halıları ile diğer dokuma teknikleri ile ortaya konulan ürünlerdeki motifler ile Türk motifleri mukayese edilerek benzerlikler sunulacaktır.

Kültür taşıyıcı öğelerden en önemlisi olan sosyal hayatta iç içe bulunduğumuz, hayatın içinde kullandığımız halı, kilim ve diğer dokuma ürünleri ile içlerinde kullanılan motiflerin bezerliği bir tesadüf eseri midir yoksa bu kültürün sahiplerince mi öğretilmiştir, bu kültürün asıl sahipleri kimdir gibi sorulara cevap aranmaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözlükler: Maya, Türk, Halı, Kilim, Dokuma, Motif.

ABSTRACT

In this article, similarities, techniques, usages and production ways of Maya looms in Anatolia and, Turkish world will be examined. Among the similarities, the techniques called 'pedallı tezgâh', 'dastar', 'çözgü yüzlü dokuma', 'cicim', 'sumak', 'iliksiz kilim', 'kanaviçe' ve 'sarma' will be compared.

Maya spinning tools and the other tools which is used in Turkish World will be compared and similarities will be showed.

The similarities will be presented by comparing the Maya rugs and carpets and, motifs of the other productions produced with different woven trechniques and, Turkish motifs.

The questions will be examined like "are carpets, rugs which are most important carrier of the culture and the other woven products we use in daily life and similarities of the motifs a coincidence? Or have all these metaterials been taught by owners of the culture?, Who is the real owners of the culture?"

Key Words: Maya, Turk, Carpet, Rug, Woven, Motif

I. Mayalar

Mayalar hakkında yapılan tanımlar umumiyetle 'matematik alanındaki buluşları, astronomi alanındaki gözlemleri ve doğruya çok yakın hesaplamaları, gizemli din ve ayinleri, görkemli, özgün sanat ve mimarileri, ilginç yazı ve takvimleriyle, dünyanın en ilgi gören uygarlıklarından biridir' şeklindedir¹.

Bu ve benzeri ifadelerin dışında daha çok Mayalardan kalma yerleşim birimlerindeki gösterişli ibadet mekânlarıyla² da anıla gelmişlerdir.

* Doç. Dr., Ordu Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi TDE Bölümü / ORDU
ismtogan@yahoo.com

1 İsmail Doğan, *Mayalar ve Türklük*, Ahmet Yesevi Üni. Yay., Ankara, 2007

2 Bu ibadet mekânları 'piramit' adıyla yaygın olarak bilinmektedir. Bu yapılar Mısır piramitlerine benzetilmekte ve bir bilinmezlik yüklenmektedir.

1. Mavi renkli bölge Tarahumara yerlilerinin yaşadığı coğrafya.
2. Eflatun renkli olan bölge Nahuatl yerlilerinin yaşadığı coğrafya.
3. Kırmızı renkli olan bölge Mayaların yaşadığı coğrafya.

Foto .1

Mayalar hakkında yazanlar, çoğunlukla onları gizemli göstermeye çalışmaktadırlar. Bu yüzden Mayaların gökbilimi çalışmalarına bağlı, takvim ve gözetleme kuleleri de âdeta başka dünyadan gelen yaratıklarca yapılmış veya onlar tarafından öğretilmiştir.

Mayalar tarihten kaybolup gitmiş bir millet değildir. Bugün yaklaşık sekiz milyonu geçkin nüfusları bulunan, geçmişleri M.Ö. neredeyse on bin olarak bahsedilen bu milletin tanıtımlarında çoğu zaman yanlış bilgiler verilmekte ve onlara haksızlıklar yapılmaktadır.

II. Maya Tarih ve Coğrafyası

Önceleri komşu halk olarak yaşadıkları, sonraları zaman zaman karşılıklı yönetimlere sahip oldukları Aztekler (Nahuatl) tarafından Maya olarak adlandırılan halklar topluluğu; kendilerini Kiçe, Çöl gibi boy adlarıyla adlandırmaktadırlar. Aztek dilinde 'hesap' anlamına gelen Maya sözü zamanla ortak uygarlığı ve inanış sistemleri olan, ırk özellikleri birbirine benzeyen bu halklar topluluğunun üst kimliği olmuştur.

Yüzyıllardır olagelen kültür etkilenmesinden sonra Orta Amerika'da Mayaların torunları yeni bir kültür yaratarak hayatlarını sürdürmektedirler. Orta Amerika'da yaşayan Mayaların torunları şimdi sadece gelen ziyaretçilerin hatıra fotoğrafları çekmeleri için efsanelerinde geçen kahramanların, doğadışı unsurların temsili giyimlerini kuşanmaktadırlar.

Mayalar hakkında yapılan çalışmalarda muhtelif dönemleri esas almış kronolojik tarihlendirmeler bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı M.Ö. 18.000 – 13.000 buzul devri sonrası Berring'den geçişlerle başlayıp, Maya takviminin başlangıcı olan 4 *Ahau 8 Cumku* 'M.Ö. 3114' e kadar süren dönemi ilk dönem olarak kabul ederler. Kabul edilen ilk dönemden İsa'nın doğumuna kadar olan devreyi ikinci, klasik dönem sonundan M.S. 900'e kadar olan dönemi ise üçüncü devre olarak kabul ederler³.

3 D. Michael Coe, *Mayalar*, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2002 (Çeviri: Meltem Özdemir), 10. s.

Bazı çalışmalarda ise M.Ö. 3.000 yılına kadar giderler ve arkaik, erken klasik öncesi, erken klasik, klasik, klasik sonrası şeklinde bir tarihlendirme yaparlar.

Yapılan tarihlendirmelerin tamamında ise Mayaların kendi takvimlerinde belirttikleri M.Ö. 3.000 civarı kronolojik dönemin başlangıcı gösterilir. M.Ö. 3000-400 kuruluş, bundan M.S. 900'e kadar olan süreç ise Maya kültürünün yükselmeye başlayıp zirveye çıktığı dönemler olarak ele alınır. M.S. 900'den İspanyol işgalinin başlangıcı sayılan 1526'ya kadar olan dönem ise Mayaların âdeta tarihte seslerinin çıkmadığı bir süreç olarak algılanır. 1526'dan sonra ise Mayaların kendi topraklarında kültürlerinin yok edilmesini görmeleri, soykırımına uğramaları ve esaret dönemleri başlar. Bu dönem günümüze kadar gelmektedir.

Günümüzde birçok Maya ailesi, bir zamanlar atalarının yapmış olduğu gibi tarımla uğraşüyor ve şehir pazarlarında ürün alıp satıyor. Kimisi de dokuma, resim ve ağaç işlemeciliği gibi geleneksel el sanatlarını yaşıyor. Günümüz Mayaları eski inanç ve âdetlerin çoğunu koruyup Katolikliğin öğeleriyle birleştirmişlerdir. Eski inançlarının gereği olarak yılın değişik dönemlerinde özellikle dağlık bölgelerde yaşayanlar Şamanlarının önderliğinde anma günleri yapmaktadırlar⁴.

Tebliğimizde daha çok Kiçe ve çöl Mayalarına ait olan dokuma ve ürünlerindeki motifler ve Türk dokuma motifleri arasındaki benzerlikler üzerinde durulacaktır.

Mayalarda iki türlü dokuma tekniği görülür. Biri bizde Dasdar tekniği olarak adlandırılmıştır, diğeri de dokuma tezgâhı şeklindedir.

Foto. 2 Kumaş dokuyan Maya kadınları Seybal Guetemala 2005 (İ.Doğan, Özel Arşivi)

III. Mayalarda Dokuma Tezgâhı

Anadolu'da bu tezgâha **dokuma tezgâhı** denir. İç çamaşır (don, gömlek), pantolon (setre), aba cinsi kalın kumaş ile kilim, cicim türü yer dokumaları yapılır. Ancak dokuma elde değil, yerde yapılır. Bu iş için üç

ağaç'tan (sopa) yararlanılır. Çoğunlukla göçebe yaşayanlarda görülür. Kolayca sökülüp kurulduğu için **kondu** denir. Üç tane ağaçtan yapıldığı için genellikle **çatma**, **uçayak** adı da verilir. Batı Anadolu'da **dızgah**, Güney Anadolu'da, Toroslar'da yaşayan Yörüklerde **tevni**, **tavnı**, Karadeniz Bölgesi'nde **dasdar**, Kırşehir, Yozgat ve Çorum, Tokat ve Sivas civarında **culfalık-culfalık** diye bilinir. Yapılan dokuma da tezgâhın ismiyle adlandırılır. Tokat, Çorum, Yozgat civarında **cicim** denir. Anadolu'da Güney Anadolu, Karadeniz, Orta Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Anadolu dışında da Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan gibi Türk devletleriyle Orta Asya, İran, Irak ve Suriye'de yaşayan akraba Türk topluluklarında da görülür⁵.

Foto. 3 Mayalarda kullanılan elde dokunan dasdar tezgâhları (İ.Doğan, Özel Arşivi)

Foto. 4 Antik Guatemala Antropoloji Müzesinden 2005 (İ.Doğan, Özel Arşivi)

4 E. W. Richard Adams, *The Origins of Maya Civilization*, University of New Mexico Press, Albuquerque, 1977, 73. s

5 Bekir Deniz, Karadeniz Bölgesi'nde İlginç Bir Dokuma Çeşidi: Dasdar", *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, E.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını, S.İ, İzmir 1982, s. 31-35

Foto. 5, 6 Antik Guatemala Antropoloji Müzesinden 2005 (İ.Doğan, Özel Arşivi)

Foto. 7 Antik Guatemala Antropoloji Müzesinden 2005 (İ.Doğan, Özel Arşivi)

Foto. 8, 9 Antik Guatemala Şehir Pazarı 2005 (İ.Doğan, Özel Arşivi)

İp eğirme aletleri. Anadolu'da, Batı ve Orta Anadolu Bölgesi'nde **iğ**, Doğu Anadolu Bölgesi'nde **teşi** diye anılan bir alettir. Yaklaşık 40 cm. uzunluğundaki bir çubuk ile orta bölümün alt tarafında **ağırşak** denilen ve iğ'in kendi eksenini etrafında dönmesini sağlayan bir ağırlıktan meydana gelir. Eğirici ayakta dururken veya otururken iğ'i soldan sağa doru çevirir. Kendi eksenini etrafında dönen iğ yukarıdan sarkıtılarak aşağı bırakılan yün veya pamuğu iplik haline getirir.

Eğer dokuyucu yaşlı ise oturduğu yerde, iğ'i bir tabak veya cam üzerinde döndürerek eğirme yapar. İğ'in Karadeniz çevresinde kullanılan daha büyüğüne **öreke** denir⁶. Öreke yaklaşık 70-80 cm. büyüklüğündedir. Koltuk altına alınarak kullanılır.

Foto. 10 Antik Guatemala Şehir Pazarı 2005
(İ.Doğan, Özel Arşivi)

Foto. 11 Meksika, Oaxauka şehri bir kilim mağazasından 2005
(İ.Doğan, Özel Arşivi)

Pedallı tezgâh: Anadolu'da özellikle giyim eşyası (iç ve dış çamaşır) ile pantolon, ceket dokumada kullanılan bir alettir. Dokuyucu oturduğu yerde yapar. Ayaklarının altında bir çukur açılır. Bu çukur içinde tezgâhın pedalları bulunur. Genellikle iki veya dört pedallıdır. Pedal sayısı arttıkça tezgâhın boyutları ve

mahareti de artar. Çok sayıdaki çözgü ipi arasından mekik (atki ipi) geçirilerek sıkıştırılır. Günümüzde, fabrikasyon üretime geçildiği için Anadolu'da çok azalmıştır. Bugün daha ziyade Siirt civarında battaniye yapımında, Tire çevresinde Beledi dokumalarda, Aydın'ın Bozdoğan çevresinde de kıl çadır yapımında kullanılmaktadır. Ayak yardımıyla çalıştığı için **pedallı tezgâh**, pedallar çukurda kaldığı için **çukur tezgâh**, **kamçılı tezgâh** veya **culfallık diye** de bilinir⁷.

Foto. 12 Meksika, Oaxauka şehri bir kilim mağazasından 2005
(İ.Doğan, Özel Arşivi)

Foto. 13 Meksika, Tulum Şehri Koba yolu üzerinde bir mağazadan 2005
(İ.Doğan, Özel Arşivi)

6 Bekir Deniz, Prof. Dr. Bekir, *a.g.e.* s. 31-35

7 Bekir Deniz, "Tekstil Ürünlerini Saklamada Kullanılan Halı ve Düz Dokuma Yaygılar", *Sanat Tarihi Araştırmaları*, Prof. Dr. Haşim Karpuz'a Armağan, Ed. M. Denктаş – O. Eravşar, Kivılcım Kitapevi, Konya, Şubat – 2007, s. 155-164.

Pedallı tezgâhlarda yapılmış kilim örneği. Pedallı tezgâhlarda iliksi kilim tekniğinde (kirtik-yırtık) dokumalar yapılır. Desen genellikle çözgü ile elde edilir. Ancak atkı ipleriyle de yapılır. Atkı ipleriyle desen yapıldığında arada yırtıkların olması gerekir ancak dokuyucu çift kenetleme tekniğiyle bunları ortadan kaldırıır.

Örneklerin kenar suyunda kullanılan geometrik desenler Anadolu ve Azerbaycan halı ve kilimlerinde kullanılan "eli belinde" veya "kazan kulpu" motiflerine benzemektedir.

Foto. 14 Antik Guatemala Antropoloji Müzesinden 2005
(İ.Doğan, Özel Arşivi)

Pedallı tezgâhta yapılmış bir kilim dokuma. Desenleri Anadolu kilim motiflerine benzemektedir. Özellikle Kırşehir, Çorum, Çankırı kilimlerine benzer.

Foto. 15 Meksika, Oaxauka şehriden bir Maya kilimi
(İ.Doğan, Özel Arşivi)

Pedallı tezgâhta yapılmış kilim dokuma. Desenleri bakımından Anadolu kilimlerine benzer. Eşkenar dörtgen şekilli desenler Anadolu'nun her yerinde görülür. Farda veya göl denir. Kuşaklar halindeki geometrik süslemeler ise Döşemealtı (Antalya) halılarının kenar suyundaki deve motiflerine benzemektedir.

Foto. 16 Meksika, Oaxauka şehriden bir Maya kilimi
(İ.Doğan, Özel Arşivi)

Yukarıdaki örneklerle aynı özelliklere sahip. Mavi zemin üzerine kırmızı göbek ve beyaz su ile işlenmiş.

Foto. 17 Meksika, Oaxauka şehriden bir Maya kilimi
(İ.Doğan, Özel Arşivi)

Pedallı tezgâhta yapılmış kilim dokuma. Anadolu'da, renginden dolayı kırmızı kilim diye tanınır. Kuşaklar halinde verilen süslemelerden eşkenar dörtgen şeklinde olanlar pıtrak, diğerleri ise geometrik süsleme olarak bilinir.

Foto. 18 Meksika, Oaxauka şehrinden bir Maya kilimi (İ.Doğan, Özel Arşivi)

Pedallı tezgâhta dokunmuş kilim. Desenleri Anadolu'daki cicim dokumaların desenlerine benzemektedir. Kaydırılmış eksenler halindeki eşkenar dörtgenlerle doldurulan zeminde, eşkenar dörtgenlerin içi Yozgat, Çorum, Sivas yöresinde Deli Melek (meleg), Batı Anadolu'da ise Karnıyark denilen desenlerle bezenmiş.

Foto. 19 Meksika, Oaxauka şehrinden bir Maya kilimi (İ.Doğan, Özel Arşivi)

Pedallı tezgâhta yapılmış kilim dokuma. Zemini Anadolu halı ve kilimlerinde görülen eşkenar dörtgen şekilli bir göl (göbek) motifiyle süslüdür. Bunun iki yanında da (+) şekilli süslemeler yer almaktadır. İliksiz kilim tekniğiyle, kenetleme yoluyla dokunmuştur.

Foto. 20 Meksika, Oaxauka şehrinden bir Maya kilimi (İ.Doğan, Özel Arşivi)

Foto. 21 Meksika, Oaxauka şehrinden bir Maya kilimi
(İ. Doğan, Özel Arşivi)

Dasdar tezgâhında yapılmış bir dokuma. Üzeri seyrek cicim tekniğiyle süslenmiş. Lacivert zemin üzerine kuşaklar halinde dizilen süslemelerde hayvan benzeri motifler ve Anadolu'da **bitrak** diye anılan eşkenar dörtgen şekilli bezemeler görülür.

Pedallı tezgâhta, iliksiz kilim tekniğiyle yapılmış kilim dokuma. Zemin Milas (Muğla) halılarının veya Konya yöresi kilimlerinin zemin süslemesine benzer şekilde eşkenar dörtgen şekilli geometrik desenlerle (göl) süslenmiş.

Sonuç

Tebliğimizde Yeni Kıtanın en eski temsilcileri hatta en eskiden beri temsilcileri olan Maya dokumaları ile Türk dokumalarındaki benzerlikleri kısaca göstermeye çalıştık. Maya ile Türk benzerliği sadece dokuma ve desenlerden ibaret değildir. Dil, inanış, mimari, sanat, bilim konularında da aynı kaynağın izleri görülmektedir.

Dokuma teknikleri, renkleri elde edişi ki bizim Türkuaz olarak bildiğimiz renk Yeni Kıta'da Maya Mavis olarak adlandırılmaktadır. Bu rengin elde edişi de çivit kullanılarak yapılmaktadır. Bunun dışında bizim kök boya diye adlandırdığımız doğal renklendirme de nerdeyse aynı bitkilerle elde edilmektedir.

İklim farklılığı bu konuda onlara daha da fazla çeşitlilik tanımıştır. Eğer motiflerin bir dili var ise bu da aynı kültür kaynağından beslenmiş halklar tarafından konuşulmakta ise bizim motif dilimiz ile Maya motif dili aynıdır diyebiliriz.

Kaynaklar

- Doğan, İsmail, *Mayalar ve Türklük*, (2007) Ahmet Yesevi Üni. Yay. , Ankara
- Coe, Michael D., *Mayalar*, (2002) Arkadaş Yayınları, Ankara, (Çeviri :Meltem Özdemir)
- Adams, Richard E.W., (1977) *The Origins of Maya Civilization*, University of New Mexico Press, Albuquerque,
- Deniz, Bekir, (1982) Karadeniz Bölgesi'nde İlginç Bir Dokuma Çeşidi: Dasdar", *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, E.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını, S.I, İzmir s. 31-35
- , (2007) "Tekstil Ürünlerini Saklamada Kullanılan Halı ve Düz Dokuma Yaygılar", *Sanat Tarihi Araştırmaları*, Prof. Dr. Haşim Karpuz'a Armağan, Ed. M. Denктаş – O. Eravşar, Kıvılcım Kitapevi, Konya, Şubat, s. 155-164.